

Nápady, jak odsunout konec světa

AILTON
KRENAK

Překlad Šárka Grauová
a Štěpánka Huláková
Výběr a doslov Šárka Grauová

NÁPADY,
JAK ODSUNOUT
KONEC SVĚTA

Nápady, jak odsunout konec světa

AILTON
KRENAK

Překlad Šárka Grauová
a Štěpánka Huláková
Výběr a doslov Šárka Grauová

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Krenak, Ailton

Nápady, jak odsunout konec světa / Ailton Krenak ; překlad Šárka Grauová a Štěpánka Huláková. -- První vydání. -- Praha : Alferia, 2022. -- 129 stran
Přeloženo z portugalštiny -- Vydal Nakladatelský dům Grada pod značkou Alferia. -- Obsahuje bibliografii a bibliografické odkazy

ISBN 978-80-271-3562-2 (brožováno)

* 316.422 * 502.1 * 504 * „628.64“ * (049) * (082.21)

- globalizace
- člověk a příroda
- globální problémy životního prostředí
- antropocén
- pojednání
- výbory

502 - Znečištění a poškození životního prostředí [2]

ISBN 978-80-271-6675-6 (ePub)

ISBN 978-80-271-6674-9 (pdf)

ISBN 978-80-271-3562-2 (tisk)

© Ailton Krenak, 2020

© Šárka Grauová, Štěpánka Huláková, 2022

© Grada Publishing, a. s., 2022

Obsah

Dřív než byl svět (překlad Šárka Grauová)	7
Nápady, jak odsunout konec světa (ŠG)	17
O snu a o zemi (ŠG)	33
Lidstvo, za které se považujeme (překlad Štěpánka Huláková)	43
Peněz se nenajíš (ŠH)	53
Sny, co odsunou konec světa (ŠG)	67
Stroj na věci (ŠG)	77
Zítřek není na prodej (ŠH)	91
Nežijeme pro užitek (ŠG)	101
Odvaha být radikálně živí (doslov Šárky Grauové)	115
Co číst česky o brazilských Indiánech	129

**DŘÍV
NEŽ BYL SVĚT**

V západní kultuře intelektuálové píšou knihy, točí filmy, pronášejí přednášky, učí na univerzitách. V indiánské tradici intelektuál tak velkou a rozrůzněnou institucionální odpovědnost nenese, má ale jednu odpovědnost trvalou, a sice žít uprostřed svého lidu a vyprávět jeho příběh, žít se svou skupinou, svými rodinami či klany a předávat jim trvalý smysl jejich kulturního dědictví.

V téhle části světa, pro kterou se v nedávné paměti ujal název Amerika, stejně jako v její omezenější části zvané Brazílie, žily naše veliké rodiny dávno předtím, než se stala „Amerikou“, a dávno předtím, než existovalo razítko pohraniční strážže, které od sebe dělí zrovna tak země sousední jako odlehlé. Tyhle veliké rodiny dnes zastupují lidé tvořící takzvané kmeny. Naše kmeny. Tenkrát nás bylo mnohem víc, než nás je dnes, protože jsme se skládali ze spousty etnik a skupin, které se vyznačovaly různorodou kulturou a žily na odlišných územích. Tahle území někdy stála proti sobě a někdy zase existovaly obrovské oblasti, kde žádné kmeny nežily, a to všechno dohromady tvořilo rozlehlé svobodné kraje, nad kterými nikdo neměl kulturní ani politickou moc. Z míst, která byla pro každý takový národ kulturní značkou, jeho hájemstvím, z prostoru, který obýval, vychází v tradici většiny našich kmenů určitý rejstřík, něco na způsob paměti stvoření světa. Naše vyprávění vyrůstá ze starobylosti těchto míst a připomíná činy našich zakladatelů a hrdinů. Tam, kde tečou řeky a zvedají se hory, se v průběhu času utváří krajina, kde má všechno svoje jméno, svoji náladu a bezprostřední význam, a ten je propojen s naším životem a se všemi

dávnými vyprávěními, která zachycují stvoření všech těch bytostí, o něž se opírá naše pobývání na zemi. Na takovém místě, které by dnes vědci a snad i ekologové označili slovem *habitat*, se nevyskytuje žádná osada, město ani stát. Na takových místech nachází svou odpověď, svou pravou odpověď, duše každého národa, jeho duch. Odtud vychází a sem se zase vrací smysl tradice, pevná opora samotného života. Smysl tělesného života, oblékání, smysl choreografie tanců, zpěvů. Taková místa jsou pramenem, ze kterého se živí sny, velké sny – a ty nejsou jenom něco, co se člověku zdá, když spí, takové sny jsou sídlem moudrosti.

Vy máte instituci, která se nazývá univerzita nebo škola, a taky máte instituci, které říkáte vzdělání. Všechny tyto instituce – vzdělání, škola i univerzita – jsou součástí snu jako sídla poznání. Ten sen předpokládá, že se budete učit. Ale když sníme my, dostáváme se v poznání na jinou rovinu, kde si vyměňujeme dojmy se svými předky, a to nejenom s těmi, co nás bezprostředně předcházeli – s mými prarodiči, s mým pradědečkem, s minulými generacemi –, ale i se zakladateli světa. Přál bych si, aby slovo *habitat* označovalo to, co mám na mysli, a ne jenom osadu, město nebo lokalitu v zeměpisném smyslu, aby mělo taky ducha, protože pokud má ducha, budu schopný vyjádřit myšlenku, která mi umožní přiblížit vám něco málo z toho, co na tomto místě uchováváme v paměti o stvoření světa ještě předtím, než existoval čas.

Když se dívám na vyprávění západní kultury, včetně vyprávění, kterým se říká starověká, i ta nejstarší mají vždycky nějaké datum. Tradiční vyprávění našeho národa,

našich kmenů, žádná data nemají, jsou z doby, kdy byl stvořen oheň, kdy byl stvořen měsíc, kdy se zrodily hvězdy, kdy se zrodily hory, kdy se zrodily řeky. A předtím a ještě předtím už existuje paměť, která jde ke smyslu věcí a vztahuje smysl založení světa k životu, k našemu chování, k tomu, co můžeme označit za způsob života. Ten určuje naši architekturu, naši medicínu, naše umění, naši hudbu i naše zpěvy.

Nemáme módu, protože si nic jako módu nemůžeme přimýšlet. Máme tradici a ta je zakotvena v paměti dávného světa, kdy se z nás stali příbuzní, bratři a sestry, bratřanci a sestřenice hor, které utvářejí údolí, kde stojí naše obydlí, kde se odvíjejí naše životy, kde se rozkládá naše území. Místo, kde jsou říčky a vodopády naší příbuzní, je spojeno s klanem, je spojeno s druhými, vztahuje se k bytostem, které představují to, čemu by se dalo říkat fauna, je spojeno s bytostmi, co žijí ve vodě, ve větru, ve vzduchu, v nebi, a propojuje každý náš klan a každou naši velkou rodinu s univerzálním smyslem stvoření.

Ne každý rozumí našim tancům a někdo si možná myslí, že si jen tak poskakujeme a dáváme se vést rytmem hudby, protože neví, že všechny ty pohyby jsou zakotveny v dávném, posvátném smyslu. Když se budete pozorně dívat, zjistíte, že některé z těchto pohybů a choreografií ztvárnují pohyb ryb táhnoucích řekou, pohyb papoušků ara, když se sdružují v hejno, pohyb vodní hladiny, kterou čeří a honí vítr, pohyb, který opisuje slunce, když se posouvá po nebeské klenbě, anebo třeba cestu hvězd v různých ročních obdobích. Proto jsem vám řekl, že naše paměť

hledá založení světa v určitém místě a to místo utváří naše umění, naši architekturu, všechno naše poznání.

Když jsem před lety viděl, jak rozvinutou mají běloši vědu, všechna ta letadla, stroje, počítače a rakety, trochu jsem se vyděsil. Začal jsem pochybovat o tom, že tradice mého lidu a jeho prapaměť můžou ve světě ovládaném specializovanou těžkou technikou obstát. A pomyslel jsem si, že se možná jako národ podobáme padajícímu listu. A že naše kultura a naše hodnoty jsou příliš křehké na to, aby mohly přežít v exaktním praktickém světě, v němž se lidi spojují v mocenské svazky a podrobují si přírodu, srovnávají hory se zemí. Kde se člověk podívá na horu a počítá, kolik milionů tun cínovce, bauxitu nebo zlata z ní tak asi může získat. Zatímco můj táta, děda, mí bratřenci a sestřenice se na tu horu podívají a vidí, jakou má náladu, jestli je smutná, šťastná nebo hrozivá, a pořádají pro ni obřady, zpívají jí, zpívají řece... ale vědec se na řeku podívá a počítá, kolik megawattů vyrobí, když se na ní postaví hydroelektrárna nebo přehrada.

Táboříme v lese a čekáme, až vítr zafouká do listů na stro-mech a naučí nás novou píseň, nový obřadní zpěv, čeká, až nás bude učit a my budeme poslouchat, budeme tu píseň znovu a znovu opakovat, dokud se ji nenaučíme. A pak tu píseň předvedeme příbuzným, aby řekli, jestli ji poznávají, jestli je pravá. Pokud je pravá, stane se součástí naší písňové výbavy. Ale lesní inženýr se podívá na les a počítá, kolik tisíc kubíků dřeva z něho bude. Není v tom žádná hudba, hora nemá náladu a řeka nemá jméno. Všechno je věc. Právě tahle kultura, tahle tradice, která proměňuje přírodu

ve věci a události v data, má předtím a potom. Všechno se datuje, něco je staré a něco nové. Staré je obvykle to, co člověk zahodí, čeho se zbaví, nové je to, co zkoumá a používá. Není tu žádné místo pro úctu, neexistuje tu nic posvátného, co by neslo nějaký smysl. Dostal jsem strach. Pomyslel jsem si: a co teď?

Zdálo se mi, že před sebou vidím ohromnou nehybnou masu žuly. Nemohl jsem se na to dívat. Několik dní jsem chodil jako tělo bez duše, až jsem dostal darem sen. Dostal jsem jeden z těch snů, o jakých jsem vám vyprávěl a které nejsou jen dojem, že ve spánku vidíme nějaké obrazy. Pro nás je sen pravdivý, opravdový, a takový pravdivý sen se dostaví, když cítíte, dorozumíváte se a zpřítomňujete si paměť stvoření světa, dozvídáte se v něm něco o podstatě života a o smyslu cesty člověka na světě. Přijmete ho a učíte se, jako byste byli v řece. Nejdřív se na ni díváte, pak se vrátíte a díváte se znovu. Řeka, kterou vidíte, už není ta samá řeka, a současně to ta samá řeka je. Protože když se na tu řeku díváte, její duše uplývá, běží a běží kupředu... a přitom je na svém místě. Takže tam pořád je, nikam neutekla, je tam. Není to tak, že bylo nějaké stvoření světa a tím to skončilo! Stvoření světa se děje v každém okamžiku, v každou chvíli, po celý čas. Proto do něho ve snu vstupujeme, učíme se, čerpáme z něj duchovní potravu. A tenhle sen mi přišel ukázat, že ta karikatura moci, co si lidi tady na zemi vymysleli, je fikce, protože ve snu jsem se mohl setkat se svými příbuznými a procházet se s nimi, potkal jsem svého staršího bratra, který se v našem jazyce jmenuje Kiānkumakiā. Tenhle starší bratr s námi byl

odjakživa, od založení světa, jenom to není Bůh. A viděli jsme, jak děti, kluci, chodí po krásné rozlehlé pláni. Rostla tam nizoučká travička a ti kluci drželi v levé ruce svazky prutů, hladkých prutů bez pupenů, z jakých se dělají šípky, jenom neměly na špičce hrot, nýbrž jakýsi střapec, jako když kvete pšenice. Byla to velká skupina, chlapců v ní bylo nepočítaně a doprovázel je zralý bojovník, který postával stranou a odhaloval tak jen část tváře, pohledem ukazoval k východu. Když jsem se tam podíval, uviděl jsem velké jezero, bylo skoro ve stejné úrovni jako země. A ti kluci se k němu vypravili ve velké světelné kánoi, kterou jako by tvořila světýlka, a jediným pohybem se přenesli na jiné pevné místo, na jiný břeh obrovského jezera, co všechno spojuje... byl to pohyb touhy, jen a jen touhy. Tohle nedokáže žádná raketa, žádná řízená střela, žádná technická vymyšlenost. A celá tahle „budoucnost“ už se stala, když byl založen svět. Moji starší bratři už tohle všechno vědí. Takže sen je tohle. Je to cesta, kterou můžeme uskutečnit jen v rámci tradice a naučit se tak, že nad naším omezeným věděním o té či oné vymoženosti je rovina celistvého vnímání, ve které je všechno propojeno; že věci nemají fyzickou existenci, ale byly všechny založeny slovem, které nařídilo stvoření světa, takže když vyprávíme dávné příběhy, znovu tvoříme, čistíme svět.

Dřív než byl svět, nejenže tedy existovaly dějiny duchů a živlů, ale taky dějiny všech našich dávných národů, které si v průběhu věků dokázaly uchovat paměť stvoření světa.

Existují miliony tun knih, archívů, písemných fondů a muzeí, ve kterých je uložena takzvaná paměť lidstva. Co je to ale za lidstvo, že si potřebuje ukládat paměť do muzeí a beden? Odnaučilo se snít. A proto teď musí zápisky, co tuhle paměť zachycují, rychle uložit. Otázkou je, jak se tyhle dvě paměti můžou spojit – nebo se spojit nemůžou? Ta otázka je ohromně důležitá pro naše tradiční národy, co tuto paměť ještě střeží jako dědicové tradice – tradice, která je na zeměkouli čím dál omezenější, vykázaná na ostrůvky kdesi v koutě Tichého oceánu, Asie, Afriky nebo tady Ameriky, ve světě čím dál přetvořenějším člověkem, kde už neplatí hranice mezi dnem a nocí, protože lidi vynalezli umělé prostředky, aby se mohlo v jednom kuse jet dál – den-noc-den. Když člověk prolomí oddělení dne a noci, jak pak bude snít? Když lidi pracují ve dne, v noci, ve dne, v noci, úplně kdykoli, začnou se náramně podobat tomu, co stvořil člověk, totiž stroji, a prokuratě málo tomu, kdo stvořil člověka, totiž duchu.

Pro tyhle malinké lidské skupiny, naše kmeny, které pořád ještě střeží dědictví dávných věků a tenhle způsob pobývání ve světě, je nesmírně důležité, aby se i tohle lidstvo, čím dál tím západnější, civilizovanější a techničtější, rozpomnělo na společnou paměť, kterou mají lidé o stvoření světa, a aby svedlo odkázat do správných mezí své dějiny, ty dějiny, které jsou uloženy a zapsané v knihách, muzeích a letopočtech, protože pokud má mít tato společnost vztah k nějaké paměti, možná máme ještě jakous takous šanci. Pokud ne, budeme na zeměkouli přihlížet, jak této paměti odpočítávají čas – dokud nám nezůstanou

jen ty dějiny. A mezi pamětí a dějinami já za sebe volím paměť.

**NÁPADY,
JAK ODSUNOUT
KONEC SVĚTA**

Když jsem poprvé vystoupil v Lisabonu na letišti, přepadl mě divný pocit. Přes padesát let jsem z citových i historických důvodů odmítal cestovat za oceán. Byl jsem přesvědčený, že se s Portugalci nemám o čem bavit – ne že by na tom zvlášť záleželo, ale zkrátka jsem to odmítal. Pozvání do Portugalska jsem nepřijal, ani když roku 2000 uplynulo pět set let od chvíle, kdy Pedro Álvares Cabral a spol. dorazili k brazilským břehům. Myslel jsem si: „Tohle je typicky portugalská oslava, budete slavit vpád do mého kouta světa. Z toho mě vynechte.“ Ale bez velkého dramatizování jsem si říkal: „Uvidíme, co přinese čas.“

V roce 2017 se Lisabon stal iberoamerickým městem kultury a při té příležitosti se konal cyklus dost zajímavých akcí včetně divadelních představení, filmového festivalu a přednášek. Znovu jsem dostal pozvání k účasti, a tentokrát měl náš přítel Eduardo Viveiros de Castro¹ v Divadle Marie Matosové pronést přednášku „Nedobrovolně za vlast“.² Tehdy jsem si pomyslel: „Tohle mě zajímá,

1 Eduardo Viveiros de Castro (1951) je brazilský antropolog, který se proslavil zejména pracemi o indiánském perspektivismu. Ten je přítomen v indiánské mytologii, podle níž všichni tvorové obdařeni duší na počátku sdíleli jakési nerozlišené lidství. V určité chvíli došlo k jejich rozdělení na lidi, zvířata, rostliny, duchy a další entity, které přijaly svá dnešní těla. Vědomí původního společného lidství je za určitých okolností – například šamanům – přístupné dodnes. Všechny přírodní bytosti proto nespojuje jejich živočišnost, nýbrž jejich lidství: Pro domorodé myšlení tak není podstatný koncept multikulturalismu, nýbrž multinaturalismu.

2 Titul přednášky (*Os involuntários da pátria*) odkazuje na označení „dobrovolně za vlast“ (*voluntários da pátria*), které nesly brazilské vojenské jednotky tvořené dobrovolníky ve válce s Paraguají (1864–1870). Viveiros de Castro poukazuje na to, že domorodí obyvatelé se stali Brazilci proti své vůli a tato „vlast“, ke které nikdy nechťeli příslušet, jim odjakživa přinášela jen zkázu a smrt.